

Źródło: www.fotolia.com

KURS

**Przepisy/Elementy
prawa cywilnego i prawa pracy**

MODUŁ

Część ogólna zobowiązań

Kurs: Przepisy/Elementy prawa cywilnego i prawa pracy

4 Część ogólna zobowiązań

4.1 Zobowiązania – pojęcie i zakres

4.1.1 Pojęcie zobowiązania

Impossibilium nulla obligatio es¹.

Przepisy prawa zobowiązań zawarte są w trzeciej księdze ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny zatytułowanej „Zobowiązania”. Księga ta dzieli się na dwie części:

Rysunek 4.1 Podział działu „Zobowiązania”

Źródło: Czachórski W. (red.), *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1999

Część ogólna zobowiązań reguluje zobowiązania w ogóle, natomiast część szczególna zawiera unormowania dotyczące poszczególnych stosunków zobowiązaniowych, zwłaszcza umów nazwanych.

Ustawodawca zdefiniował zobowiązanie w art. 353 K.c. § 1.:

Zobowiązanie polega na tym, że **wierzyciel** może żądać od **dłużnika świadczenia**, a dłużnik powinien świadczenie spełnić.

To zdanie odzwierciedla konstrukcję prawną stosunku zobowiązaniowego, tj. zobowiązanie to rodzaj stosunku cywilnoprawnego o swoistych cechach wskazanych w odpowiednich normach prawa zobowiązań. Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu.

¹<http://www.infor.pl/prawo/paremie-lacinskie/525.Impossibilium-nulla-obligatio.html>, Paremia łacińska oznaczająca: „Nikt nie jest zobowiązany do rzeczy niemożliwych”

Rysunek 4.2 Rodzaje świadczeń

Źródło: Czachórski W. (red.), *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1999

Podmiotem uprawnionym w zobowiązaniu jest wierzyciel, np. obdarowany w umowie darowizny, potrącony przez samochód, pożyczkodawca w umowie pożyczki, a podmiotem zobowiązanym – dłużnik. Świadczenie to przedmiot zobowiązania, czyli wskazane treścią zobowiązania zachowanie się dłużnika na rzecz wierzyciela.

Skąd biorą się zobowiązania? Jakich jest ich źródło?

Rysunek 4.3 Źródła zobowiązań

Źródło: Czachórski W. (red.), *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1999

Jest jeszcze cały szereg innych przepisów ustawowych, które tworzą stosunek zobowiązaniowy, także poza zobowiązaniami, np. prawo spadkowe (przepisy o zachowku), prawo rodzinne (zobowiązania alimentacyjne).

4.1.2 Zakres zobowiązania

Prawo zobowiązań jest tą częścią prawa cywilnego, która reguluje społeczne formy wymiany towarów i usług o wartości majątkowej oraz ochronę dóbr majątkowych. Reasumując, prawo zobowiązań normuje obrót majątkowy między podmiotami prawa cywilnego.

Konstrukcja zobowiązań służy obrotowi, wymianie dóbr i usług (chodzi tu np. o sprzedaż rzeczy, świadczenie usług). W tym celu zobowiązania pełnią funkcję ochronną i restytucyjną (zwrotną).

Rysunek 4.4 Funkcje zobowiązań

Źródło: Czachórski W. (red.), *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1999

Przepisy dotyczące zobowiązań **chronią** (funkcja ochronna) określone dobra osobiste i majątkowe podmiotów prawa przed naruszeniem równowagi, ingerencją, ale przede wszystkim przed szkodą. Chodzi tu o przywrócenie naruszonej równowagi. Ktoś jest odpowiedzialny za szkodę/krzywdę. Pojawia się tu pojęcie odpowiedzialności cywilnej (odszkodowawczej), co oznacza, że ktoś zostaje zobowiązany do naprawienia szkody. Tym zobowiązanym może być sprawca szkody, choć nie musi być nim zawsze. Powstaje zobowiązanie. Poszkodowanym jest wierzyciel, który żąda świadczenia od dłużnika, jakim jest naprawienia szkody, a dłużnik powinien zrealizować to świadczenie, czyli naprawić szkodę. Dlatego w prawie cywilnym odpowiada się za cudze czyny, w przeciwieństwie do prawa karnego.

W pewnych sytuacjach może nastąpić przesunięcie majątkowe między podmiotami prawa bez podstawy prawnej. Problem dotyczy tej sytuacji, czy wzbogacony ma zatrzymać wzbogacenie i uzyskać korzyść kosztem zubożonego czy ma obowiązek zwrotu – restytucji. Wzbogacony staje się dłużnikiem, ma obowiązek zwrotu a zubożony jest wierzycielem i ma prawo żądać zwrotu korzyści.

Najistotniejszą jest funkcja pierwsza, która dotyczy wymiany dóbr i usług, a więc zawieranych na co dzień umów, które są źródłem stosunku zobowiązaniowego.

4.2 Elementy stosunku zobowiązaniowego

Stosunek zobowiązania powstaje z mocy prawa bądź też źródłem zobowiązań mogą być czynności prawne.

Trzeba odróżnić zobowiązanie prawne od zobowiązań grzesnościowych, moralnych, np. przyjście z pomocą komuś, obowiązek towarzyski, gdyż nie jest to wiążące pod względem prawnym.

W zobowiązaniu, podobnie jak w każdym stosunku cywilnoprawnym, wyróżnia się trzy elementy:

- podmioty – wierzyciel i dłużnik;
- przedmiot – świadczenie (działanie lub zaniechanie);
- treść zobowiązania – prawa i obowiązki stron zobowiązania, prawa wierzyciela to wierzytelność, a obowiązki dłużnika to dług.

W stosunku zobowiązaniowym wyróżniamy co najmniej **dwie strony**: (nie zawsze są to dwa podmioty) wierzyciela i dłużnika, pomiędzy którymi powstaje **wieź**

prawna tego rodzaju, że wierzyciel może żądać od dłużnika **świadczenia, czyli ma roszczenie**, a dłużnik powinien świadczenie spełnić, czyli ma obowiązek spełnienia świadczenia.

Przedmiot stosunku zobowiązaniowego to **świadczenie**. Przedmiotem zobowiązania jest zachowanie dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i polegające na spełnieniu interesu wierzyciela. Świadczenie określone jest w art. 353 §2 Kodeksu cywilnego.

„Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu”² ludzkim. Jest to jakaś czynność, czyn. Przedmiotem działania lub zaniechania mogą być jakieś rzeczy, prawa, ale nie są one przedmiotem stosunku zobowiązaniowego. Zachowanie podmiotu stosunku zobowiązaniowego może polegać na: dawaniu, czynieniu, nieczynieniu, powstrzymaniu się, znoszeniu czyjegoś działania.

Treść zobowiązania tworzą **wierzytelność i dług**. Wierzytelność to prawa wierzyciela (inaczej roszczenie o spełnienie świadczenia), a dług to obowiązek dłużnika spełnienia świadczenia. Zobowiązanie jest wykonane, jeżeli wierzyciel zostanie zaspokojony.

4.3 Niewykonanie bądź nienależyte wykonanie

Wszystko jest dobrze, dopóki nie pojawi się problem. Najczęściej dotyczy on niewykonania zobowiązania. Czy jest ono niewykonane wtedy, gdy dłużnik nie spełni świadczenia? Czy wtedy, gdy wierzyciel nie uzyskuje zaspokojenia, np. dłużnik zapłacił pieniądze pod wskazany adres osobie, która nazywa się tak samo jak wierzyciel, ale wierzycielem nie jest – powstaje pytanie, czy świadczenie jest spełnione? Zobowiązanie nie jest wykonane, mimo że dłużnik działał jak należy. Dłużnik powinien wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią i w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zgodnie z zasadami współżycia społecznego.

Jeśli chcesz dowiedzieć się więcej na temat reguł odnoszących się do prawidłowego wykonania zobowiązania, odsłuchaj audiocast pt. „Wykonanie zobowiązania w prawie cywilnym”.

Rysunek 4.5 Warunki prawidłowego wykonania zobowiązania

Źródło: Musiałkiewicz J., *Elementy prawa. Podręcznik*, Wydaw. Ekonomik, Warszawa 2013

² Szczurek Z., *Prawo cywilne dla studentów administracji*, Wydaw. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 223.

W przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wierzycielowi przysługują dwa uprawnienia. Może **żądać wykonania świadczenia** lub **naprawienia szkody**. Naprawienie szkody najczęściej następuje poprzez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej, tzw. odszkodowania. Oczywiście w określonych przypadkach, zgodnie z łączącą strony umową, wierzycielowi mogą przysługiwać też inne uprawnienia. Może, na przykład odstąpić od umowy, żądać usunięcia wad czy powstrzymać się ze spełnieniem świadczenia.

Rysunek 4.6 Skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania

Źródło: Musiałkiewicz J., Elementy prawa. Podręcznik, Wydaw. Ekonomik, Warszawa, 2013

Niewykonanie zobowiązania ma miejsce wtedy, gdy świadczenie w ogóle nie zostaje spełnione. Natomiast wtedy, gdy świadczenie zostało spełnione, ale interes wierzyciela nie został zaspokojony w sposób odpowiadający treści umowy, mamy do czynienia z nienależytym wykonaniem. Strony coraz częściej świadome są praw, jakie im przysługują. Dlatego też częściej treści umów pomiędzy stronami w pełni zabezpieczają ich interesy na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez którąkolwiek ze stron.

Więcej przeczytaj na:

<http://www.wiadomosci24.pl/artykul/dluznik niewypłacalny koszty poniesie wierzyciel 279619.html>.

4.4 Wygaśnięcie zobowiązania

Rysunek 4.7 Zdarzenia prawne powodujące wygaśnięcie zobowiązania

Źródło: Musiałkiewicz J., *Elementy prawa. Podręcznik*, Wydaw. Ekonomik, Warszawa 2013

Wygaśnięcie zobowiązania następuje wskutek jego **wykonania**. Spełniony zostaje wtedy społeczno-gospodarczy cel zobowiązania. Kodeks cywilny przewiduje jednak, że zobowiązanie może wygasnąć na skutek innych przyczyn, jak np. poprzez złożenie do depozytu sądowego.

Dobrowolne zwolnienie z długu to jeden ze sposobów wygaśnięcia zobowiązania. Wierzyciel może się zrzec swojej wierzytelności (swego prawa) w sytuacji, gdy:

- wierzyciel musi mieć **pełną dyspozycję prawną** swojej wierzytelności;
- między wierzycielem a dłużnikiem musi być zawarta umowa o zwolnieniu z długu (**art. 508 k.c. – umowa dwustronna**). Milczenie dłużnika można uznać za oświadczenie przyjęcia takiego zwolnienia.

„Zobowiązanie wygasa, gdy wierzyciel zwalnia dłużnika z długu, a dłużnik zwolnienie przyjmuje.”³ Jest to umowa **rozporządzająca** – wierzyciel wyzbywa się prawa. Skutkiem zwolnienia jest wygaśnięcie zobowiązania.

Obok śmierci dłużnika i dobrowolnego zwolnienia z długu dłużnika przez wierzyciela, kolejnym sposobem wygaśnięcia zobowiązania jest **świadczenie w miejsce wykonania**. Polega ono na spełnieniu przez dłużnika za zgodą wierzyciela innego świadczenia, zamiast świadczenia, do którego był zobowiązany.

„Jeżeli dłużnik w celu zwolnienia się z zobowiązania spełnia za zgodą wierzyciela inne świadczenie, zobowiązanie wygasa. Jednakże gdy przedmiot świadczenia ma wady, dłużnik obowiązany jest do rękojmi według przepisów o rękojmi przy sprzedaży.”⁴ **Przykład świadczenia w miejsce wykonania:**

Dłużnik jest zobowiązany do wykonania zobowiązania, tj. ma zapłacić 5000 zł wierzycielowi w określonym terminie, nie ma jednak tych pieniędzy i w zamian wydaje wierzycielowi swój sprzęt grający o wartości ok. 5000 zł (czyli w zamian spełnia, za zgodą wierzyciela, inne świadczenie). W tym przypadku prawnie wymagana jest:

- **umowa stron**, w której dłużnik oferuje inne świadczenie, a wierzyciel to inne świadczenie przyjmuje. Dla wierzyciela jest to umowa **rozporządzająca**, bo

³ Art. 508 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁴ Art. 453 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

rezygnuje z pierwotnego świadczenia i jest to umowa **odpłatna**, bo dłużnik oferuje inne świadczenie;

- nowe świadczenie musi być przez dłużnika **rzeczywiście wykonane**.

W razie spełnienia tych przesłanek **dług wygasa i nie odżywa**.

Kolejnym sposobem na wygaśnięcie zobowiązania jest **odnowienie**. Odnowienie (inaczej nowacja) polega na zobowiązaniu dłużnika, spełnienie innego świadczenia w miejsce dotychczasowego lub nawet tego samego, lecz z innej podstawy prawnej.

„Jeżeli w celu umorzenia zobowiązania dłużnik zobowiązuje się za zgodą wierzyciela spełnić inne świadczenie albo nawet to samo świadczenie, lecz z innej podstawy prawnej, zobowiązanie dotychczasowe wygasa (odnowienie).”⁵
Przykład odnowienia:

Dłużnik jest zobowiązany do wykonania zobowiązania, tj. ma zapłacić 2000 zł wierzycielowi w określonym terminie, nie ma jednak tych pieniędzy i w zamian proponuje wierzycielowi udziały w swojej spółce o wartości ok. 2000 zł. W tym przypadku prawnie wymagane jest:

- **istnienie** dotychczasowego zobowiązania (2000 zł);
- **zaciągnięcie nowego zobowiązania** (zobowiązanie przekazania udziałów w spółce);
- **umowa stron**, w której uzewnętrzniony jest zamiar umorzenia przez strony dotychczasowego zobowiązania.

W razie spełnienia tych przesłanek **dług wygasa**. Odnowienie skutkuje od chwili zawarcia umowy, chyba że strony przewidzą inną datę. Wraz z wygaśnięciem dotychczasowego zobowiązania, wygasają także w zasadzie prawa dodatkowe i zarzuty służące wierzycielowi i dłużnikowi.

Złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego to kolejny sposób na wygaśnięcie zobowiązania. W wypadkach przewidzianych przepisami to działanie jest równoznaczne z wykonaniem zobowiązania wobec wierzyciela. Może ono nastąpić, gdy nie wiadomo dokładnie, kto jest wierzycielem itp.

Następnym sposobem wygaśnięcia zobowiązania jest **potrącenie** (kompensacja). Ma miejsce, jeżeli obydwie strony (np. pozostają ze sobą w stosunkach handlowych) mają względem siebie wzajemne wierzytelności. Potrącenie może dojść do skutku wtedy, gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie wierzycielami i dłużnikami. **Potrącenie polega na umorzeniu obu wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej.**

„Zajęcie wierzytelności przez osobę trzecią wyłącza umorzenie tej wierzytelności przez potrącenie tylko wtedy, gdy dłużnik stał się wierzycielem swego wierzyciela dopiero po dokonaniu zajęcia albo gdy jego wierzytelność stała się wymagalna po tej chwili, a przy tym dopiero później aniżeli wierzytelność zajęta.”⁶

Przykład potrącenia:

⁵ Art. 506 §1 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁶ Art. 504 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

Jan K. jest winien Wandzie J. 100 zł, a Wanda J. jest winna Janowi K. 5000 zł. Jan K. może jej zapłacić 50 zł, a w pozostałym zakresie przedstawić swoją wierzytelność. W tym przypadku prawnie wymagana jest:

- jednorodna wierzytelność (nie można, bowiem potrącić świadczenia dostarczenia samochodu ze świadczeniem w postaci wybudowanego garażu);
- wymagalność wierzytelności;
- wierzytelności nadają się do dochodzenia na drodze sądowej.

Funkcją potrącenia jest uproszczenie obrotu, a przez to uniknięcie związanych z tym kosztów, w konsekwencji unika się zwiększenia obrotu pieniądza.

4.5 Literatura

4.5.1 Literatura obowiązkowa

- Czachórski W. (red.), Zobowiązania. Zarys wykładu, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 19–128;
- Kocot W. (red.), Elementy prawa. Podręcznik, Wydaw. Difin, Warszawa 2005, s. 118–123;
- Musiałkiewicz J., Elementy prawa. Podręcznik, Wydaw. Ekonomik, Warszawa 2013;
- Szczurek Z., Prawo cywilne dla studentów administracji, Wydaw. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012;
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r., nr 16, poz. 93 ze zm.).

4.5.2 Netografia

- <http://www.infor.pl/prawo/paremie-lacinskie/525.Impossibilium-nulla-obligatio.html>;
- <http://www.wiadomosci24.pl/artykul/dluznik niewypłacalny koszty poniesie wi erzyciel 279619.html>.

4.6 Spis rysunków

Rysunek 4.1 Podział działu „Zobowiązania”	2
Rysunek 4.2 Rodzaje świadczeń	3
Rysunek 4.3 Źródła zobowiązań.....	3
Rysunek 4.4 Funkcje zobowiązań	4
Rysunek 4.5 Warunki prawidłowego wykonania zobowiązania.....	5
Rysunek 4.6 Skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania	6
Rysunek 4.7 Zdarzenia prawne powodujące wygaśnięcie zobowiązania	7

4.7 Spis treści

4 Część ogólna zobowiązań	2
4.1 Zobowiązania – pojęcie i zakres.....	2
4.1.1 Pojęcie zobowiązania	2
4.1.2 Zakres zobowiązania	3
4.2 Elementy stosunku zobowiązaniowego.....	4
4.3 Niewykonanie bądź nienależyte wykonanie.....	5
4.4 Wygaśnięcie zobowiązania.....	7
4.5 Literatura.....	10
4.5.1 Literatura obowiązkowa.....	10
4.5.2 Netografia	10

4.6	Spis rysunków.....	10
-----	--------------------	----